

ZNAČAJ PSIHOSOCIJALNE PODRŠKE I PROFESIONALNOG MEDIJSKOG IZVJEŠTAVANJA O MIGRANTIMA U BOSNI I HERCEGOVINI

ANIDA DUDIĆ-SIJAMIJA¹

Odsjek za socijalni rad Fakultet političkih nauka Univerzitet u Sarajevu

LAMIJA SILAJDŽIĆ²

Odsjek za žurnalistiku/ komunikologiju Fakultet političkih nauka Univerzitet u Sarajevu

Sažetak: U proteklim godinama Bosna i Hercegovina suočavala se s velikim prilivom migranata, izbjeglica i tražitelja azila. Adekvatan odgovor na ova kretanja je izazov, ako uzmemo u obzir kompleksnu dinamiku socijalnih, kulturnih i političkih pitanja u zemlji. U tom kontekstu, rad analizira dva ključna aspekta podrške migrantima, izbjeglicama i tražiteljima azila u Bosni i Hercegovini: (1) istražuje važnost psihosocijalne podrške koja je neophodna za njihovu integraciju u lokalnu zajednicu. Naglaskom na savjetovanje i psihoterapiju, istraživanje se bavi pristupačnošću ovih usluga migrantima, izbjeglicama i tražiteljima azila u Bosni i Hercegovini. Rad se fokusira i na (2) medijsko izvještavanje o migrantima, tražiteljima azila i izbjeglicama u Bosni i Hercegovini s obzirom na utjecaj medija na javno mnijenje. Iako novinarsko izvještavanje treba biti objektivno i istinito, uz poštovanje temeljnih ljudskih prava, primjećuje se senzacionalizam, huškanje ili ksenofobija u medijskom prikazu migranata, izbjeglica i tražitelja azila. S tim u vezi, ovaj rad analizira dominantne narative o migrantima, izbjeglicama i tražiteljima azila u online medijima u Bosni i Hercegovini s obzirom na to da mediji itekako mogu utjecati na percepciju društva o ovim grupama, te neprofesionalnim pristupom širiti predrasude i potpirivati diskriminaciju. Dubljim razumijevanjem navedenih dinamika, rad pruža temelje za izgradnju inkluzivnijeg i humanijeg pristupa u upravljanju migrantskom krizom u Bosni i Hercegovini.

Ključne riječi: *migranti; psihosocijalna pomoć; savjetovanje; medijsko izvještavanje; Bosna i Hercegovina.*

¹ Kontakt e-mail: anida.dudic@fpn.unsa.ba

² Kontakt e-mail: lamija.silajdzic@fpn.unsa.ba

Abstract: Bosnia and Herzegovina has faced a significant influx of migrants, refugees, and asylum seekers in last few years. Addressing these movements poses a challenge given the complex dynamics of social, cultural, and political issues in the country. In this context, the paper examines two key aspects of support for migrants, refugees, and asylum seekers in Bosnia and Herzegovina: (1) it explores the importance of psychosocial support necessary for their integration into the local community. By focusing on counseling and psychotherapy, the research addresses the accessibility of these services for migrants, refugees, and asylum seekers in Bosnia and Herzegovina. The paper also focuses on (2) media reporting on migrants, asylum seekers, and refugees in Bosnia and Herzegovina, considering the impact of media on public opinion. Although journalism should be objective and truthful, respecting fundamental human rights, sensationalism, incitement, or xenophobia are observed in media portrayals of migrants, refugees, and asylum seekers. In this regard, the paper analyzes the impact of such reporting on societal perceptions of migrants, refugees, and asylum seekers and explores how media narratives may contribute to the spread of prejudice and discrimination in society. By providing a deeper understanding of these dynamics, the paper offers a foundation for building a more inclusive and humane approach to managing the migration crisis in Bosnia and Herzegovina.

Keywords: *Migrants; Psychosocial Support; Counseling; Media Reporting; Bosnia and Herzegovina.*

Uvod

Migracije su u savremenom društvu kompleksan fenomen koji je duboko utkan u socioekonomske, političke i kulturne dinamike. Problem izbjeglica je jedno od ključnih pitanja 21. stoljeća. Obilježeno kontinuiranom krhkošću, ratom i lošom politikom, paradoksalno se čini da je poštovanje osnovnih ljudskih prava i sloboda postalo rijetka pojava. Porast humanitarnih problema doveo je do miliona međugraničnih migracija svake godine (Belguedj, 2017). Prema podacima International Organization for Migration (u daljem tekstu: IOM)³, u 2020. godini zabilježen je 281 milion međunarodnih migranata u svijetu, što čini ukupno 3,9% svjetske populacije. Zbog sveprisutnih migracija, Castles i Miller (2009) s pravom naše doba nazivaju “erom migracija”.

Globalizacija je donijela umreženost (Castells, 2000) koja podrazumijeva stalni kontakt među različitim pojedincima i društvima. Također, socijalno-demokratske promjene su potakle ljude da tragaju za kvalitetnijim životnim uvjetima. U namjeri da steknu kvalitetnije obrazovanje, dobro plaćen posao ili bolju zdravstvenu i socijalnu njegu, pojedinci sve češće odlučuju migrirati. S druge strane, ratovi, političke netrepeljivosti i socijalna nesigurnost, milione ljudi tjeraju da bolji život pronađu van granica domovine (Dudić-Sijamija, 2023). Iako podaci International Labour Organization (2021) govore da je na svjetskom nivou broj osoba koje su migrirale zbog posla u 2019. godini iznosio otprilike 169 miliona, što čini više od dvije trećine međunarodnih migranata, još je izrazito veliki broj migranata koji zbog društvenih i političkih razloga napuštaju domove. U tom kontekstu, politička nestabilnost, autoritarni režimi, građanski ratovi i politički progon su vodeći razlozi koji tjeraju ljude da grade život u demokratskim sredinama. Politička nestabilnost često dovodi do kršenja ljudskih prava, uključujući diskriminaciju, nasilje ili represiju što prisiljava ljude na migraciju u potrazi za sigurnijim okruženjem gdje će im biti poštovana osnovna ljudska prava.

³ Više informacija na: [Migration Data and Resources | IOM Bosnia and Herzegovina | Bosnia and Herzegovina](#), pristupljeno 03.04.2024.

Podaci UNHCR (2024)⁴ govore da je na globalnom nivou do sredine 2024. godine bilo 110 miliona prisilno raseljenih, kao rezultat progona, sukoba, nasilja, kršenja ljudskih prava ili događaja koji ozbiljno remete javni red. UNICEF (2023)⁵ je izvijestio da je u 2023. godini 43,3 miliona djece u svijetu bilo prisiljeno napustiti svoje domove, a 60% (25,8 miliona) bilo je interno raseljeno zbog sukoba i nasilja. Iako roditelji često putuju s djecom kako bi im osigurali bolju budućnost, ponekad se i samostalno upuštaju u migraciju bez pratnje roditelja što ih čini dodatno ranjivom i osjetljivom grupom. Babić (2020: 118) navodi da je djeci bez pratnje “potrebna posebna zaštita i skrb na putu izloženom raznim rizicima, jer mogu biti izloženi nasilju, gladi, strahu za vlastiti život, te zbog nezaštićenog položaja često mogu biti meta krijumčara i trgovaca ljudima.”

U EU je u 2022. godini zabilježeno gotovo million zahtjeva za azil, a prema podacima Eurostata (2023)⁶ od 384.245 tražilaca azila kojima je 2022. godine odobren status zaštite, više od četvrtine došlo je iz ratom razorene Sirije. Dodatni izazov za Evropu u 2022. godini je bila ruska invazija na Ukrajinu. Prema zvaničnim podacima⁷, od početka rata do polovine 2024. godine evidentirano je 6,5 miliona migranata iz Ukrajine (UNHCR, 2024).

Sveprisutne migracije ostavljaju mnogobrojne socijalne posljedice, a najčešće dovode do razdvajanja porodica, što može imati negativne emotivne i psihološke posljedice, posebno na djecu i ostale članove porodice koji ostaju u zemlji porijekla. Migranti se često suočavaju sa izazovima integracije u društvo, uključujući jezik, kulturu i društvene norme. Uspješna integracija migranata može doprinijeti socijalnoj koheziji, međutim često svjedočimo segregaciji i socijalnoj isključenosti. Navedeno govori da su potrebne adekvatne politike kako bi se osiguralo da migranti imaju pristup osnovnim pravima i podršci kako bi se izbjegle negativne implikacije na društvenu koheziju i stabilnost.

4 Više informacija na: <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/>, pristupljeno 03.04.2024.

5 Više informacija na: [Number of displaced children reaches new high of 43.3 million \(unicef.org\)](https://www.unicef.org/news/stories/number-of-displaced-children-reaches-new-high-of-43-3-million), pristupljeno 03.04.2024.

6 Više informacija na: [Asylum decisions up by 40% in 2022 - Eurostat \(europa.eu\)](https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&code=sdg-10-10-2&plugin=1), pristupljeno 03.04.2024.

7 Više informacija na: [Situation Ukraine Refugee Situation \(unhcr.org\)](https://www.unhcr.org/situations/ukraine), pristupljeno 03.04.2024.

Migrantska kriza u Bosni i Hercegovini

Od 2018. godine, u Bosni i Hercegovini se bilježi značajno povećanje broja migranata, izbjeglica i tražitelja azila. Prema podacima Ministarstva sigurnosti Bosne i Hercegovine, u 2018. godini zabilježeno je 24.067 migranata na teritoriji države, a ta brojka je u 2023. godini iznosila 34.409. Prema podacima IOM-a, od početka 2024. godine zabilježeno je 5.016 migranata koji su smješteni u prihvatnim kampovima, gdje im se pružaju osnovne usluge i zaštita, uključujući smještaj, hranu, zdravstvenu zaštitu, psihosocijalnu podršku i sigurnost. Najveći broj migranata dolazi iz ratom zahvaćenih područja, a prema podacima IOM (2024), 40% migrantske populacije u BiH čine Sirijci, potom Afganistanci (21%), Marokanci (15%), Egipćani (2%) i Nepalci (2%).⁸ Kada je riječ o spolnoj strukturi, uglavnom su muškarci (76%) korisnici prihvatnih centara, iako nije zanemariv procenat žena (3%) i djece (4%) koji pomoć i podršku dobijaju u četiri prihvatna centra smještena u Unsko-sanskom i Kantonu Sarajevo: Borići, Lipa, Blažuj i Ušivak. Ogroman priliv migranata od 2018. godine, kao i nepravovremena reakcija vlasti na migracije uvjetovali su i ozbiljnu (političku) krizu u Bosni i Hercegovini. U 2018. godini, zbog nepripremljenosti i neadekvatne infrastrukture, migranti su nalazili sklonište u improviziranim šatorskim naseljima širom države, što je izazvalo brojne reakcije javnosti. Dok su neki građani izražavali zabrinutost zbog izostanka reakcije vlasti u vezi s neadekvatnim zbrinjavanjem migranata, drugi su negodovali zbog njihovog povećanog prisustva na ulicama, jer je nerijetko dolazilo do narušavanja javnog reda i mira, nasilja, napada između migranata, ali i na građane.⁹

Iako je Bosna i Hercegovina ratificirala brojne međunarodne dokumente kojima se obavezuje na poštovanje ljudskih prava svih građana (po ovom principu i migrantima koji su pod jurisdikcijom države), zabilježeno je mnogo primjera nepoštovanja i kršenja ljudskih prava migranata¹⁰. Navedeno je uvjetovalo i negativnu percepciju jednog dijela građana, te su “izbjeglice i

8 Više informacija na: [oi_iom-bih-external-sitrep-4-17-march-2024-1.pdf](https://www.iom-bih.org/external-sitrep-4-17-march-2024-1.pdf), pristupljeno 03.04.2024.

9 Npr: [U Bihaću održani novi protesti zbog eskalacije migrantske krize \(aa.com.tr\)](https://www.aa.com.tr), pristupljeno 05.04.2024; [Borbe migranata u Velikoj Kladuši: Mještani drže straže | TEME | Al Jazeera](https://www.borbe.ba), pristupljeno 05.04.2024;

10 Detaljnije u poglavlju „Medijsko izvještavanje o migrantima u Bosni i Hercegovini“

migranti doživljavani kao prijetnja sigurnosti, ekonomiji, društvenoj stabilnosti i sistemu zdravstvene zaštite, što dalje implicira opravdano narastanje neprijateljstva lokalnog stanovništva” (Trnka, 2021: 68).

Nepripremljenost i zatečenost u rješavanju problema migrantske krize je posljedica mnogostrukih problema unutar države. Naime, prema mapi Međunarodnog monetarnog fonda za 2023. godinu, Bosna i Hercegovina ima najveću stopu nezaposlenosti u Evropi, 17% (International Monetary Fund, 2023). Pored toga što je najsiromašnija država u Evropi, Bosna i Hercegovina se součava s mnogobrojnim unutrašnjim političkim problemima i tenzijama, a rascjepkanost sistema i manjkava koordinacija vlasti onemogućavaju funkcionalnost nadležnih institucija u rješavanju kriznih situacija i dovode do humanitarnih kriza. Sve navedeno je ustvorilo neadekvatnu infrastrukturu, nedovoljno kapaciteta za adekvatno zbrinjavanje, izostanak registracije i kategorizacije migranata, kao i izostanak zdravstvene i psihosocijalne podrške, što je onemogućilo zadovoljavanje (osnovnih) potreba i prava migranata, a u skladu s međunarodnim standardima. Uključivanjem međunarodnih organizacija, kao i izdašne finansijske pomoći institucija EU, otvoreni su prihvatni centri na nekoliko lokacija u Bosni i Hercegovini (najviše u Unsko-sanskom kantonu), te je organizirana zdravstvena i psihosocijalna podrška i pomoć, što je spriječilo dublju migrantsku krizu i humanitarnu katastrofu. U godinama koje su uslijedile, koordinacija domaćih institucija i međunarodnih organizacija je postala bolja u odgovoru na migrantsku krizu u Bosni i Hercegovini, što je posebno vidljivo u pružanju zdravstvene i psihosocijalne podrške.

Metodološki okvir rada

Predmet istraživanja je dvojak: (1) analiza psihosocijalne podrške koja je neophodna za integraciju migranata u lokalnu zajednicu. Naglaskom na dostupnost savjetovanja, istraživanje se bavi pristupačnošću ovih usluga migrantima, izbjeglicama i tražiteljima azila u Bosni i Hercegovini. Rad se fokusira i na (2) medijsko izvještavanje o migrantima, tražiteljima azila i izbjeglicama u BiH.

Hipoteza od koje se krenulo u istraživanje glasi: Nedostatak sistemske psihosocijalne podrške u očuvanju mentalnog zdravlja migranata u Bosni i Hercegovini, kao i neprofesionalno medijsko izvještavanje predstavljaju prepreke njihovoj integraciji u društvo. Korišten je kvalitativni tip istraživanja.

U prvom dijelu istraživanja uspostavljen je kontakt sa stručnjacima/savjetnicima koji su angažirani u međunarodnim nevladnim organizacijama na pružanju pomoći migrantima kroz psihosocijalnu podršku i savjetodavni rad.

Prije nego što je obavljeno istraživanje, (1) upućena je molba za provođenje istraživanja (2) svim učesnicima su dostavljena okvirna pitanja za intervju, te dogovoreni termini realizacije. (3) U saglasnosti sa ispitanicima, sačinjeni su audio zapisi intervjua koji su trajali u prosjeku 30-40 minuta. (4) Prilikom intervjuiranja, poštovala se dobrovoljnost, anonimnost i pravo učesnika na odustajanje od intervjua.

Kako bi se dobio uvid u profesionalna iskustva, realizirani su (polustrukturirani) intervjui sa stručnjacima - savjetnicima i psihoterapeutima (N= 5) koji su angažirani u međunarodnim nevladinim organizacijama na području Bosne i Hercegovine. Strukturu ispitanika čine psiholozi, psihijatri i psihoterapeuti koji rade u prihvatnim kampovima za migrante. Svi ispitanici imaju dodatno završene edukacije iz različitih psihoterapijskih pravaca (TA, EMDR I KBT). Svi učesnici su imali višegodišnje iskustvo u savjetodavnom radu s migrantima.

Podaci prikupljeni ekspertskim intervjuima analizirani su shodno tematskoj analizi, autora Braun i Clarke (2006), koja podrazumijeva šest koraka obrade: (1) čitanje transkripata i upoznavanje s podacima; (2) generiranje inicijalnih kodova, (3) traganje za temama; (4) pregled, provjera poznatih tema; (5) imenovanje tema i konačno, (6) definiranje podtema i povezivanje s temama u svrhu interpretacije rezultata istraživanja.

Rezultati su potkrijepljeni izjavama ispitanika koji su označeni oznakama i brojem kako bi se osigurala povjerljivost i anonimnost. Etički zahtjevi nalažu da se u kompleksnoj relaciji istraživač-ispitanik može govoriti o tri ključne dimenzije: privatnost, anonimnost i povjerljivost.

Kako bi se zaštitila anonimnost i povjerljivost ispitanika, korištena je tehnika poništenje identiteta koja je podrazumijevala brisanje imena učesnika i dodjeljivanje kodova (poput ispitanik I: 1, ispitanik I: 2, ispitanik I: 3...).

Tematskom analizom (Braun i Clarke, 2006) izdvojene su teme za analizu: (1) Migrantska kriza u BiH i položaj migranata/tražitelja azila/izbjeglica; (2) Profesionalno iskustvo stručnjaka u savjetodavnom radu s migrantima/tražiteljima azila/izbjeglicama u BiH; (3) Najznačajniji problemi/teškoće s kojima se suočavaju migranti/tražitelji azila/izbjeglice; (4) Saradnja s drugim stručnjacima i ustanovama u savjetodavnom radu s migrantima/tražiteljima azila/izbjeglicama u BiH i (5) Profesionalni izazovi u savjetodavnom radu s migrantima/tražiteljima azila/izbjeglicama u BiH.

U drugom dijelu istraživanja, korištena je analiza medijskih sadržaja slučajnim stratificiranim uzorkovanjem. Za potrebe istraživanja, analizirani su sadržaji 10 najposjećenijih news portala iz Bosne i Hercegovine da bi se uočili dominantni konteksti i narativi u kojima se izvještava o migrantima, tražiteljima azila i izbjeglicama u online medijima. Pri odabiru uzorka web portala korišteni su statistički podaci o najposjećenijim web stranicama u Bosni i Hercegovini, preciznije Ahresf i Semrush platforme. U tražilicama najposjećenijih web portala pretraživane su ključne riječi “migranti, tražitelji azila, izbjeglice”, te su bilježeni dominantni medijski narativi. Istraživanje je provedeno u periodu decembar 2023. - mart 2024. godine.

Rezultati istraživanja

Psihosocijalna podrška migrantima u Bosni i Hercegovini

U Bosni i Hercegovini, međunarodne nevladine organizacije (pod vodstvom UN-a) rade na rješavanju niza potreba migranata, uključujući smještaj/sklonište, prijevoz do ključnih usluga, pristup hrani, neprehrambenim artiklima, vodi, te nude usluge prevođenja, psihosocijalne podrške, potpomognuti dobrovoljni povratak i reintegraciju.¹¹

¹¹ Više informacija na: [IOM - UNHCR Bosnia and Herzegovina](#), pristupljeno 09.04.2024.godine

Iako se migrantima u Bosni i Hercegovini pružaju osnovne usluge (smještaj, hrana, obrazovanje), učesnici u istraživanju smatraju da se psihosocijalne potrebe često ne prepoznaju i ne rješavaju, što potencijalno može dovesti do negativnih dugoročnih posljedica za dobrobit migranata.

Kako stručnjaci navode, glavni razlog nebrige o mentalnom zdravlju i izostanku kvalitetnije psihosocijalne podrške migrantima u Bosni i Hercegovini (posebno u prvim godinama migrantske krize) leži u neadekvatnom odgovoru države na migrantsku krizu. Naime, ispitanici smatraju da Bosna i Hercegovina nije spremno dočekala migrante što se najviše vidi u nedostatku i nepripremljenosti stručnog kadra koji nije bio educiran za rad s migrantima, potkapacitiranosti servisa i prostora u kampovima, kao i nerazvijenom mehanizmu saradnje unutar države i između graničnih država.

l:2 "U tom periodu (2018. godine) osjetilo se da nemamo dovoljno znanja i da nismo spremni za prihvatanje migranata i učili smo u hodu, pravili smo mnoge greške..."

Stručnjaci smatraju da Bosna i Hercegovina, kao država, ni sedam godina nakon početka migrantske krize nema jedinstven odgovor na migracije zbog unutrašnjih problema i rascjepkanosti.

l: 1 „Status migranata u Bosni i Hercegovini nije prepoznat, teško dobiju legalan status, spore su procedure, nisu dio sistema, uz sve to prisutna je marginalizacija, oni su stigmatizirana grupa u bosansko-hercegovačkom društvu..."

Ipak, kada govorimo o savjetodavnom radu, stručnjaci smatraju da posljednjih nekoliko godina postoji adekvatan odgovor i pomoć migrantima u Bosni i Hercegovini, najviše zahvaljujući prisutnosti međunarodnih nevladinih organizacija, kao što su UN, IOM, UNHCR, Crveni krst/križ i M'decins du Monde (u dalje tekstu: MDM), koji nude usluge savjetovanja sa stručnjacima (psihoterapeutima, psiholozima, socijalnim radnicima) u okviru psioedukativnih i osnažujućih grupnih aktivnosti, individualnih konsultacija i individualizirane brige.

Na primjer, UNFPA i MDM provode grupne i individualne psihološke sesije migrantima smještenim u kampovima u USK, imaju stručne timove od kojih značajan broj stručnjaka ima završene psihoterapijske edukacije. U okviru MDM-a se provodi poseban program *Staff care*, što je jedinstven slučaj brige za osoblje koje radi s ovom visokotraumatiziranom populacijom. Također, u okviru MDM psihosocijalne podrške, godinama se realizira program pomoći migrantima koji su ovisni o psihoaktivnim supstancama, a koji vodi tim stručnjaka za mentalno zdravlje. Navedeno govori da migrantska populacija u kampovima dobija odgovarajuće usluge iz sfere psihosocijalne podrške.

1:3 „U pogledu pružanja psihosocijalne podrške migrantima u Bosni i Hercegovini, smatram da je trenutno organiziranija, sveobuhvatnija i dostupnija migrantskoj populaciji nego domaćem stanovništvu.“

Savjetovanje je profesionalni odnos koji je namijenjen osnaživanju pojedinaca kako bi živjeli smisleniji i zdraviji život, zbog čega je vrlo važno sistemski i organizirano pružiti savjetodavnu pomoć migrantima kako bi uz stručnu pomoć razriješili vlastite teškoće. U tom kontekstu, Kristančić (1982: 8) savjetovanje posmatra kao „organizirani oblik pomoći pojedincu za vlastiti napredak, lično odrastanje i razvoj“.

U procesu savjetovanja pojedinac razmišlja o sebi, mijenja i prihvata odgovarajuće odluke o sebi i svom životu, što mu omogućava da u većoj harmoniji živi sam sa sobom i okolinom. Zloković i Vrcelj (2006: 181) savjetovanje vide kao „komunikacijski proces (direktni ili indirektni) u kojem jedna osoba želi pomoći drugoj koja pomoć traži“. Dakle, za savjetovanje je karakteristična namjera traženja i pružanja pomoći. Iz navedenog, možemo zaključiti da svrha savjetovanja nije liječenje, već osposobljavanje pojedinca za samostalno suočavanje sa životnim problemima i unapređenje vlastitih potencijala kako bi se postigao napredak.

Prema iskustvu stručnjaka, veliki broj migranata u svojim matičnim državama nisu imali iskustvo rada s psihoterapeutom, psihologom ili socijalnim radnikom.

Stoga, mnogi nakon što dobiju priliku da ih savjetnici i psihoterapeuti saslušaju, dijele probleme sa stručnjacima, izražavaju zahvalnost, otvoreni su i često kažu „ovo ću sada ispričati prvi put u svom životu...“ U savjetodavnom radu, dobiju osjećaj sigurnosti koji im je potreban, te imaju povjerenja u psihoterapeuta što povoljno utječe na sam tretman.

Po dolasku u kampove se informiraju o uslugama psihosocijalne podrške i uključuju u grupne i individualne sesije po potrebi.

l:3 “Savjetodavni tretman počinje upoznavanje migranata sa servisom psihološke pomoći, migranti često samoinicijativno traže psihološku pomoć, uglavnom nemaju informacije šta je terapija, a šta savjetovanje. Teško se radi psihoterapijski, više savjetodavno i suportivno, jer ne postoji kontinuitet i sigurnost, da se zadovolji bazični nivo potreba.”

Sumirajući podatke iz intervjua sa stručnjacima, najznačajniji problemi/teškoće s kojima se suočavaju migranti/tražitelji azila/izbjeglice su: anksiozno-depresivna simptomatologija, ovisnost o psihoaktivnim supstancama, insomnija, psihotične dekompenzacije, prolongirana faza reagiranja, izloženost stresu i traumama u zemlji porijekla i u tranzitu, prisilni brak, fizičko, emocionalno, seksualno nasilje najčešće od poznatih osoba/partnera, ekonomsko nasilje od krijumčara, ratna traumatska iskustva, suicidalnost i različita autodestruktivna ponašanja. Pored ovoga, World Health Organization (WHO) navodi da je mentalno zdravlje migranata ugroženo zbog izloženosti nasilju, isključivanja iz društva, stigmatizacije, diskriminacije i općenito uskraćivanja ljudskih prava (WHO, 2023)¹².

U rješavanju pobrojanih kompleksnih problema i očuvanju mentalnog zdravlja migranata, ključna je saradnja s drugim ustanovama i stručnjacima. Tako ispitanici u intervjuiima navode da saraduju sa centrima za socijalni rad i centrima za mentalno zdravlje u cilju pružanja integrativnog pristupa unapređenju kvaliteta života migranata.

¹² Više informacija na: [9789240081840-eng.pdf \(who.int\)](https://www.who.int/publications/m/item/9789240081840-eng), pristupljeno 08.04.2024.

Također, posebno ističu saradnju s prevoditeljima zbog jezičkih barijera:

I: 5 „Za psihoterapeute je najvažnije da saraduju s kulturnim medijatorima/prevoditeljima s obzirom da naš rad direktno ovisi o toj saradnji.“

Od ostalih stručnjaka, navode da je saradnja s psihijatrima ključna ukoliko je potrebna medikamentozna terapija, kao i s volonterima koji organiziraju kreativne radionice. Prema mišljenju stručnjaka, od krucijalne važnosti jeste motivacija za rad, redovni dolasci i aktivno učešće, kao i teškoće zbog kojih se migranti javljaju za pomoć u vrijeme njihovog zadržavanja u kampovima.

I:2 “Dosta je pozitivnih primjera, korisnici su znali dosta dobro odreagovati na terapiju, osjetiti olakšanje i budu zahvalni na medicinskoj i psihološkoj pomoći, posebno kada učestvuju u individualnim savjetovanjima, grupnim savjetovanjima i radionicama, kako bi odagnali negativne misli...”

Na pitanje: „Koji su izazovi u savjetodavnom radu s migrantima?“, gotovo svi ispitanici su naveli da im je najizazovnije raditi individualne sesije u trijadi *terapeut – prevoditelj – migrant*, jer se s ovakvim načinom radu susreću prvi put (ranije su radili isključivo u dijadi). Nadalje, govoreći o problemima i izazovima u profesionalnom radu, stručnjake posebno zabrinjava nedostatak educiranog kadra i potkapacitiranost servisa u odnosu na broj migranata u Bosni u Hercegovini.

I:5 „Na početku migrantske krize, 2018. godine niko od stručnjaka nije imao profesionalno iskustvo u radu s migrantima, i dalje je nepoznanica, stručnjaci ne žele da rade s migrantima, ne prijavljuju se na konkurse, mladi se prijavljuju što nije etično ni odgovorno, da mlade bez iskustva stavimo u rad s ovako ranjivom kategorijom i ozbiljnim problemima.“

Pored nedostatka alata potrebnih za rad s migrantima i limitiranost kapaciteta, stručnjaci navode da susret s ljudskom patnjom može da: I: 4 *“oplemenjuje kada vidimo patnju, na ličnoj razini propitujemo stavove o svijetu i smisao svega, a s druge strane može da nas odvede u burn out...”*

Također, jedan od izazova u savjetodavnom radu s migrantima predstavljaju kulturološke razlike. Tako jedna ispitanica u intervjuu navodi da je savjetodavni rad sa ženama često onemogućen zbog neodobravanja muškog člana porodice ili insistiranja na njihovoj prisutnosti u seansama, što urušava tretman.

I:4 “Izazov je individualistički koncept: migranti koji dolaze u BiH su ljudi sa istoka, gdje se cijeni zajednica, a nas u obrazovanju uče individualističkom kontekstu, koji nije primjenjiv u radu s ovom vulnerabilnom grupom. Potrebno je obratiti pažnju na kulturološki momenat i biti svjestan kao stručnjak da se neke tehnike koje smo učili ne mogu primijeniti na isti način s ovim ljudima.”

Sumirajući profesionalna iskustva, stručnjaci smatraju da sistem podrške (potpomognut od institucija EU) djeluje, ali postavlja se pitanje šta će biti kada država preuzme brigu i upravljanje migracijama? Na tom tragu, jedna ispitanica navodi: I:5 *“...plašim se da tada psihosocijalna podrška i savjetodani rad neće u ovoj mjeri i na ovaj način biti dostupni, jer nisu dostupni ni općoj populaciji.”*

Zaključno, psihosocijalna podrška je ključni proces koji omogućava migrantima da pronađu ili steknu resurse potrebne za uspješno suočavanje sa stresom i integriraju se u zajednicu. Ovaj pristup naglašava snage i sposobnosti svakog pojedinca da se oporavi od kriznih situacija, fokusirajući se na zadovoljavanje osnovnih potreba. Zbog dobrobiti i očuvanja mentalnog zdravlja migranata, od prijeko važnosti je da psihosocijalna podrška i savjetovanje sa stručnjacima budu organizirani sistemski, kontinuirano i u skladu sa stvarnim potrebama migranata.

Međutim, dobijeni podaci sugeriraju da u Bosni i Hercegovini nema dovoljno educiranog kadra koji može pružiti sistemsku i kontinuiranu podršku u vidu savjetodavnog rada, što predstavlja ozbiljan problem za rješavanje migrantske krize:

!:3 “Migranti su najzahtjevnije grupe s kojima psihoterapeuti treba da rade, a u BiH nemamo dovoljan broj profesionalaca koji imaju iskustvo u radu s ovom vulnerabilnom grupom. Jedno je sticati profesionalno iskustvo i savjetodavno raditi sa npr. populacijom studenata, koji imaju teškoće u komunikaciji, učenju, partnerskim relacijama i odnosima s drugima u okruženju, a sasvim je drugo raditi s visokotraumatiziranim osobama koje su dugoročno izložene traumatskim iskustvima, a to su rat, ranjavanje, gubitak članova porodice, neizvjesnost, nesigurnost...”

Medijsko izvještavanje o migrantima u Bosni i Hercegovini

Poštovanje ljudskih prava jedan je od osnovnih postulata profesionalnog novinarstva koje služi javnom interesu i istinito izvještava o svim ljudima – bez obzira na porijeklo, identitetske karakteristike ili opredjeljenja. Četiri glavna načela etičkog novinarstva, u skladu s Kodeksom Društva profesionalnih novinara (Society of Professional Journalists) su: (1) tražite istinu i izvijestite o njoj, (2) minimizirajte štetu, (3) djelujte nezavisno i (4) budite odgovorni i transparentni.

Dakle, istina mora biti zvijezda vodilja u profesionalnom radu novinara, koji, govoreći istinu, iskazuju odgovornost prema onima o kojima i kojima izvještavaju. Transparentno iznošenje istinitih informacija sprečava štetu koju bi, s druge strane, moglo izazvati neprofesionalno, iskrivljeno ili lažno predstavljanje informacija u medijima.

S obzirom na to da mediji imaju moć da određene teme „stave na dnevni red“, to jeste istaknu kao značajne (McComb i Shaw, 1972), vrlo je značajno da li i na koji način mediji usmjeravaju pažnju publike na temu migracija.

Medijsko izvještavanje može imati različite utjecaje na javnost (recipijente), koji se mogu kretati od *awareness* efekta (privlačenje pažnje publike), *salience* efekta (isticanje određenih tema, uz zanemarivanje drugih), do *priorities* efekta (prioritetiziranje tema za publiku) (Kunczik i Zipfel, 2006). Osim toga koje teme mediji ističu i stavljaju na dnevni red (agenda-setting teorija), vrlo je značajno i na koji način to čine. Koje slike, riječi i narative koriste (teorija reprezentacije), koje specifične aspekte priče ističu (teorija uokvirivanja) i koji diskurs koriste – uključiv ili isključiv. Razumijevajući da ne postoji jedan pravi prikaz ljudi ili događaja u medijima, već da postoji mnogo načina na koji oni mogu biti predstavljeni (Hall, 1997), možemo osvijestiti da je u medijskim izvještajima ponekad najvažnije šta je prisutno, a šta izostavljeno o određenoj osobi, grupi ili događaju. To jeste, na koji način je uokvirena priča o nečemu (Goffman, 1974), jer način na koji se nešto predstavlja publici/javnosti može itekako utjecati na izbor publike/javnosti kako će obraditi tu informaciju.

Npr. izvještavajući o farmaceutima, mediji mogu govoriti o tome da oni spašavaju čovječanstvo svojom ekspertizom i izumom lijekova, dok, s druge strane, mogu izvještavati o njima kao o trgovcima koji samo žele da zarade veliki novac od prodaje lijekova. Okvir u koji je stavljena priča itekako može usmjeriti i publiku šta da o određenoj osobi, grupi ili događaju misli. Kada su u pitanju migranti, izbjeglice ili tražitelji azila, mediji se mogu opredijeliti da govore o migrantima kao žrtvama (humanitarni okvir), potom o migrantima kao prijjetnji (sigurnosni okvir) ili o izazovima integracije migranata u društvo (kulturalni okvir). To mogu činiti kroz uključiv ili isključiv diskurs, odnosno kroz težnju da promoviraju ravnopravnost i solidarnost, ili da „upozore“ javnost kako su ovi ljudi prijjetnja društvu. No, ključna etička odgovornost novinarstva ostaje zaštita istine. Bilo kakvo iskrivljavanje činjenica pri izvještavanju o određenoj osobi ili grupi, može itekako utjecati na javnu percepciju o toj osobi ili grupi, izazvati huškanje, govor mržnje ili diskriminaciju. Naročito kada su u pitanju ranjive grupe, poput migranata, tražitelja azila i izbjeglica, mediji moraju izbjeći senzacionalizam u izvještavanju i ostala ozbiljna kršenja profesionalnih standarda i etike.

Način na koji mediji izvještavaju o migrantima, tražiteljima azila i izbjeglicama, bitan je iz najmanje tri razloga (McAuliffe et al., 2017). Prvo, mediji utječu i mogu biti pod utjecajem javnog mnijenja i političkih agendi, to jeste medijsko pokrivanje određenih događaja ili pojava može biti barometar za javne i političke stavove prema migracijama i zauzvrat oblikovati te stavove. Drugo, medijsko izvještavanje može utjecati na percepciju migranata u društvu - u kojoj mjeri oni smatraju da su migranti široko prihvaćeni ili isključeni, da su pravedno predstavljeni ili da su žrtve. Treće, s obzirom na globalni pristup mnogim medijima, moguće je da medijski izvještaji mogu utjecati na donošenje odluka migranata pri razmatranju hoće li se preseliti u određene određene zemlje.

UNHCR je 2018. godine konstatirao da je evidentno povećanje nivoa antiimigracijske retorike u Evropi, čiji su dio i negativni ili čak neprijateljski medijski izvještaji. U dopunjenom izdanju njihovih preporuka za novinare „Izvještavanje o migrantima i izbjeglicama“ iz 2021. godine se navodi: „Negativno, pa čak i neprijateljsko, izvještavanje o migracijama potaknulo je rast antiimigracijskih stranaka i političke retorike. Političke rasprave često svaljuju krivnju na migrante simplificiranjem složenih uzroka, utjecaja i vrsta migracija u lako ponovljive priče ili fraze. Međutim, okrivljivati isključivo medije zbog negativnih stavova prema migraciji također je pretjerano pojednostavljivanje.

Drugi faktori, uključujući demografske promjene, stvarne ili zamišljene socio-ekonomske utjecaje i šire politike vjerojatno isto tako utječu na izvještavanje o migracijama i migrantima.“ (UNHCR, 2021:9)

Kada je u pitanju medijsko izvještavanje o migrantima, izbjeglicama i tražiteljima azila u Bosni i Hercegovini, u istraživanju provedenom 2018. godine uočeno je da se u posljednjih nekoliko godina izvještavanje online medija u Bosni i Hercegovini pojavljuje u tri konteksta: (1) Migranti kao žrtve ili kao prijatelja; (2) Odgovornost bh. vlasti; (3) Bosanci i Hercegovci kao humani domaćini ili neprijateljski nastrojeni domaćini (Silajdžić, 2018). Navedena tri konteksta zadržala su se do danas u najposjećenijim online medijima u Bosni i Hercegovini. S jedne strane, dakle, uočavamo humani i profesionalni pristup novinara

(„Kriminalizacija migracija: i migranti mogu biti žrtve“¹³, „Zaštititi migrante od bh. krijumčara“¹⁴, „Čak 87% građana na neki način pomaže migrantima“¹⁵, „Tuzlanski volonteri: vrijeme je da se svi angažujemo“¹⁶, „Građani i migranti u BiH: dok ih se jedni boje, drugi pomažu i dive se njihovoj hrabrosti“¹⁷), ali i suprotan od toga. Inkriminacija, dehumanizacija ili negativna kontekstualizacija je veoma loša praksa i za profesionalne medije bi trebala biti nedopustiva. Navest ćemo nekoliko primjera: „Dramatično u centru Sarajeva: migranti tuku i pljačkaju“¹⁸, „Nehumani uslovi, alkohol, droga i velika netrpeljivost među stotinama migranata u Bihaću“¹⁹, „Naseljavanje migranata na srpsku zemlju je pokušaj etničkog čišćenja“²⁰, „Migranti siju strah među Tuzlacima: krađu novčanike i prate djevojke na ulici“²¹, „Upozorenje: migranti krađu auta po Hercegovini“²², „Krajišnici trpe sve veći teror: Migranti zapalili kuću“²³, „Svi strahuju da će pasti krv i Srbi prizivaju Oružane snage BiH da ih brane od migranata“²⁴.

13 Više informacija na: <https://balkans.aljazeera.net teme/2019/5/25/kriminalizacija-migracija-i-migranti-mogu-biti-zrtve>, pristupljeno 16.04.2024.

14 Više informacija na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/migranti-bih/29025756.html>, pristupljeno 16.04.2024.

15 Više informacija na: https://radiosarajevo.ba/metromahala/teme/cak-87-posto-gradana-bih-na-neki-nacin-pomaze-migrantima/364450#google_vignette, pristupljeno 16.04.2024.

16 Više informacija na: <https://radiosarajevo.ba/vijesti/bosna-i-hercegovina/tuzlanski-volonteri-vrijeme-je-da-se-svi-angažujemo/369048>, pristupljeno 16.04.2024.

17 Više informacija na: <https://hayat.ba/gradani-i-migranti-u-bih-dok-ih-se-jedni-boje-drugi-pomazu-i-dive-se-njihovoj-hrabrosti/54239/>, pristupljeno 16.04.2024.

18 Više informacija na: [Dramatično u centru Sarajeva: Migranti tuku i pljačkaju \(avaz.ba\)](https://www.balkaninsight.com/en/article/dramatic-sarajevo-migrants-beat-and-rob), pristupljeno 08.04.2024.

19 Više informacija na: <https://www.klix.ba/vijesti/bih/nehumani-uslovi-alkohol-droga-i-velika-netrpeljivost-medju-stotinama-migranata-u-bihacu/180517130>, pristupljeno 08.04.2024.

20 Više informacija na: <https://www.nezavisne.com/novosti/bih/Naseljavanje-migranata-na-srpsku-zemlju-je-pokusaj-etnickog-ciscenja/489116>, pristupljeno 16.04.2024.

21 Više informacija na: <https://www.klix.ba/vijesti/bih/migranti-siju-strah-medju-tuzlacima-krađu-novčanike-i-prate-djevojke-na-ulici/190624115>, pristupljeno 16.04.2024.

22 Više informacija na: <https://hercegovinapress.com/upozorenje-migranti-krađu-auta-po-hercegovini/>, pristupljeno 16.04.2024.

23 Više informacija na: <https://www.oslobodjenje.ba/vijesti/bih/video-krajišnici-trpe-sve-veci-teror-migranti-zapalili-kucu-580052>, pristupljeno 16.04.2024.

24 Više informacija na: https://srpskainfo.com/svi-strahuju-da-ce-pasti-krv-srbi-prizivaju-oružane-snage-bih-da-ih-brane-od-migranata/?fbclid=IwAR1L-cxYWZcAYUS44L4J6TZJ1gkhVLRW3uvC41rwMoNxMZf_Pw1AqRP-Q, pristupljeno 16.04.2024.

Osim navedenih primjera, u našoj zemlji je i dalje aktivan web portal pod nazivom Antimigrant.ba, koji u svom nazivu sadržava jasno opredjeljenje uredništva portala spram ove populacije. Ne ulazeći u detaljnu elaboraciju objavljenih članaka na ovom portalu, već i sam njegov naziv u suprotnosti je s profesionalnim novinarskim standardima i propagira isključiv diskurs prema „drugima“, u ovom slučaju – manjinskim, ranjivim grupama.

Brojne međunarodne organizacije i profesionalne novinarske asocijacije u proteklih nekoliko godina objavljivale su preporuke za profesionalno medijsko izvještavanje o migrantima (UNHCR 2021, Ethical Journalism Network 2016, IOM 2018, UNHCR 2018), a možemo ih sažeti u: (1) Činjenice/istina kao prioritet - Jesmo li precizni i nepristrani? Držimo li se činjenica u izvještavanju? Izvještavamo li neovisno o političkim narativima i emocijama? Da li fer i transparentno izvještavamo o utjecaju migracija na naše društvo? (2) Poznavanje zakona – Koristimo li preciznu terminologiju: tražitelj azila, izbjeglica, žrtva trgovine ljudima, migrant (legalni/ilegalni)? Jesmo li tačno razumjeli i upotrijebili definicije i artikulirali javnosti njihova prava u okviru međunarodnog i nacionalnog prava? (3) Humanost – Kontrolirati emocije, izbjegavati viktimizaciju, simplifikaciju i stavljanje izvještavanja u uski humanitarni kontekst, previdevši širu sliku. Jesmo li izbjegli ekstremizam? Riječi poput "rojeva", "poplava" i "valova" trebaju biti tretirane s oprezom, kao i neograničeno korištenje izraza kao što su "rasizam" i "ksenofobija". (4) Neka se njihov glas čuje - Prenosimo li i stavove migranata i izbjeglica? Da li ih pitamo šta oni žele i kako se u našoj zajednici/zemlji osjećaju? (5) Odgovoriti na mržnju - Jesmo li odvojili vrijeme da prosudimo može li zapaljivi sadržaj o migrantima ili onima koji nastoje ograničiti migraciju dovesti do mržnje?

Dakle, mediji moraju biti svjesni svoje uloge, moći i odgovornosti u oblikovanju percepcije javnosti o migrantima, tražiteljima azila i izbjeglicama, jer medijske poruke mogu imati ograničen-minimalan (Lazarsfeld et al., 1944), ali i veoma značajan utjecaj (Gerbner 1984, Goffman i Entman 1980) na to kako javnost percipira određenu temu, to jeste da li razumije kompleksnost, u ovom slučaju, teme migracija.

Zaključak

Rad je analizirao ključne aspekte podrške migrantima, izbjeglicama i tražiteljima azila u Bosni i Hercegovini, fokusirajući se na psihosocijalnu podršku i medijsko izvještavanje. Analizom je potvrđeno da oba aspekta igraju ključnu ulogu u integraciji i kvaliteti života migranata, ali da postoje značajni izazovi.

Psihosocijalna podrška migrantima u Bosni i Hercegovini se pokazala kao neophodan element za njihovu integraciju. Intervjuima sa stručnjacima iz međunarodnih nevladinih organizacija, istraživanje je pokazalo da iako se osnovne usluge poput smještaja, hrane i zdravstvene zaštite pružaju, psihosocijalna podrška često nije adekvatna. Stručnjaci su istakli da je početna nepripremljenost države i manjak obučениh kadrova rezultirao neadekvatnim pristupom u prvim fazama krize. S obzirom na to, pozitivne promjene su zabilježene u posljednjim godinama zahvaljujući prisustvu međunarodnih organizacija, koje nude kvalitetne savjetodavne i terapijske usluge, uprkos stalnim izazovima poput jezičkih barijera i nedostatka resursa. Ove usluge su ključne za rješavanje problema mentalnog zdravlja migranata, uključujući anksioznost, depresiju, i posttraumatski stres.

Medijsko izvještavanje o migrantima u Bosni i Hercegovini nerijetko je obojeno senzacionalizmom, ksenofobijom i huškanjem, što negativno utječe na javno mnijenje. Analizom medijskih sadržaja u istraživanju je utvrđeno da pojedini mediji koriste narative koji doprinose stigmatizaciji i diskriminaciji migranata. Takvi prikazi mogu pogoršati društvene tenzije i otežati integraciju migranata u lokalne zajednice. Medijski narativi koji ne pružaju objektivnu sliku već koriste isključiv ili senzacionalistički diskurs, doprinose širenju predrasuda i negativnih stavova prema migrantima, odnosno, nerazumijevanju kompleksnosti teme migracija. Zaključno, rad ukazuje na potrebu za unapređenjem i sistematiziranjem psihosocijalne podrške za migrante, kao i na potrebu za odgovornijim i objektivnijim medijskim izvještavanjem. Dalji naponi trebaju biti usmjereni ka jačanju kapaciteta za pružanje psihosocijalne pomoći i edukaciji medija o etičkom izvještavanju. Integracija migranata u

- o Gerbner, G. (1984). Political Functions of Television Viewing: A Cultivation Analysis. U *Cultural indicators: an international symposium*, ur. Gabriele Melischek, Karl Erik Rosengren and James Stappers. Beč: Verlagder Osterreichischen Akademie der Wissenschaften: str. 329-344
- o Goffman, E. (1974). *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*. New York, NY et al.: Harper & Row
- o Hall, S. (1997). *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. London: Sage Publications.
- o Hayat (2019). *Građani i migranti u BiH: dok ih se jedni boje, drugi pomažu i dive se njihovoj hrabrosti*. Dostupno na: <https://hayat.ba/gradani-i-migranti-u-bih-dok-ih-se-jedni-boje-drugi-pomazu-i-dive-se-njihovoj-hrabrosti/54239/>, pristupljeno: 16.04.2024.
- o Hercegovina Press (2019). *Upozorenje: Migranti kradu auta po Hercegovini*. Dostupno na: <https://hercegovinapress.com/upozorenje-migranti-kradu-auta-po-hercegovini/>, pristupljeno: 16.04.2024.
- o *ILO Global Estimates on International Migrant Workers- Results and Methodology* (2021). International Labour Organization
- o IOM (2018). *Media Coverage on Migration. A Practical Guide for Journalists*. Dostupno na: <https://migrantprotection.iom.int/en/resources/leafletbooklet/media-coverage-migration-practical-guide-journalists>, pristupljeno 16.04.2024.
- o IOM BIH (2024) *Bosnia and Herzegovina Migration Response -Situation Report March 2024* (2024). Dostupno na: [01_iom-bih-external-sitrep-4-17-march-2024-1.pdf](https://www.iom.int/sites/default/files/2024-03/01_iom-bih-external-sitrep-4-17-march-2024-1.pdf), pristupljeno 03.04.2024.
- o IOM BIH (2024). *Facts And Figures (Global)*. Dostupno na: [Migration Data and Resources | IOM Bosnia and Herzegovina | Bosnia and Herzegovina](https://www.iom.int/resources/publications/facts-and-figures), pristupljeno 03.04.2024.
- o *Izveštaj MMF-a o zemlji br. 23/324 Bosna i Hercegovina* (2023). International Monetary Fund.

- o Klix.ba (2018). *Nehumani uslovi, alkohol, droga i velika netrpeljivost među stotinama migranata u Bihaću*. Dostupno na: <https://www.klix.ba/vijesti/bih/nehumani-uslovi-alkohol-droga-i-velika-netrpeljivost-medju-stotinama-migranata-u-bihacu/180517130> , pristupljeno: 08.04.2024.
- o Klix.ba (2019). *Migranti siju strah među Tuzlacima: Krađu novčanike i prate djevojke na ulici*. Dostupno na: <https://www.klix.ba/vijesti/bih/migranti-siju-strah-medju-tuzlacima-kradu-novcanike-i-prate-djevojke-na-ulici/190624115> , pristupljeno 16.04.2024.
- o Kristančić, A., (1982). *Metoda i tehnika savjetovališnog rada*. Zavod grada Zagreba za socijalni rad i Udružena samoupravna interesna zajednica Socijalne zaštite grada Zagreba
- o Kunczik, M. i Zipfel, A. (2006). *Uvod u znanost o medijima i komunikologiju*. Zagreb: Zaklada Friedrich Ebert
- o Lazarsfeld P., Berelson B. i Gaudet H. (1944). *The People's Choice*. New York: Columbia University Press.
- o McAuliffe M, Weeks W., Koser K. (2017). *Media and migration: Comparative analysis of print and online media reporting on migrants and migration in selected countries*. In: *A Long Way to Go: Irregular Migration Patterns, Processes, Drivers and Decision-making*. ANU Press. pp. 277-316
- o McCombs, M. E. i Shaw, D. L. (1972). *The Agenda-Setting Function of Mass Media*. *Public Opinion Quarterly*. sv. 36 (2): 176-187.
- o Nezavisne novine (2018). *Naseljavanje migranata na srpsku zemlju je pokušaj etničkog čišćenja*. Dostupno na: <https://www.nezavisne.com/novosti/bih/Naseljavanje-migranata-na-srpsku-zemlju-je-pokusaj-etnickog-ciscenja/489116>, pristupljeno 16.04.2024.
- o Oslobođenje (2020). *Krajišnici trpe sve veći teror: Migranti zapalili kuću*. Dostupno na: <https://www.oslobodjenje.ba/vijesti/bih/vid-eo-krajisnici-trpe-sve-veci-teror-migranti-zapalili-kucu-580052> , pristupljeno: 16.04.2024.

- o Radio Sarajevo (2020). *Čak 87 posto građana BiH na neki način pomaže migrantima!* Dostupno na: https://radiosarajevo.ba/metro-mahala teme/cak-87-posto-gradana-bih-na-neki-nacin-pomaze-migrantima/364450#google_vignette , pristupljeno: 16.04.2024.
- o Radio Sarajevo (2020). *Tuzlanski volonteri: vrijeme je da se svi angažujemo.* Dostupno na: <https://radiosarajevo.ba/vijesti/bosna-i-hercegovina/tuzlanski-volonteri-vrijeme-je-da-se-svi-angazujemo/369048>, pristupljeno: 16.04.2024.
- o Radio Slobodna Evropa (2018). *Zaštititi migrante od bh. Krijumčara.* Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/migranti-bih/29025756.html> , pristupljeno: 16.04.2024.
- o Silajdžić, L. (2018). „Medijsko izvještavanje o migracijama i izbjeglicama u Bosni i Hercegovini“, Medijski dijalozi, Podgorica, Godina XI, broj 32, 65-73, UDK 316.774-054.7(497.6)
- o Society of Professional Journalist (2014). *SPJ Code of Ethics.* Dostupno na: <https://www.spj.org/ethicscode.asp> , pristupljeno: 16.04.2024.
- o Srpskainfo (2020). *Svi strahuju da će pasti krv: Srbi prizivaju Oružane snage BiH da ih brane od migranata.* https://srpskainfo.com/svi-strahuju-da-ce-pasti-krv-srbi-prizivaju-oruzane-snage-bih-da-ih-brane-od-migranata/?fbclid=IwAR1L-cxYWZcAYUS44L4J6TZJ1lgkhVLHrW3uvC41rwMoNX-MZf_Pw1AqRP-Q , pristupljeno: 16.04.2024.
- o Trnka, DŽ., (2021). *Migrantska kriza u Bosni i Hercegovini: humanitarni i sigurnosni aspekti. Master teza.* Sarajevo: Fakultet političkih nauka
- o UNHCR (2024). *Refugees Data Finder.* Dostupno na: [unhcr.org/refugee-statistics/](https://www.unhcr.org/refugee-statistics/), pristupljeno 03.04.2024.
- o UNHCR (2024). *Ukraine Refugee Situation.* Dostupno na: [Situation Ukraine Refugee Situation \(unhcr.org\)](https://www.unhcr.org/situations/ukraine-refugee-situation/), pristupljeno 03.04.2024.
- o UNHRC (2021). *Izveštavanje o migracijama i izbjeglicama.* Dostupno na: <https://www.unhcr.org/see/wp-content/uploads/sites/57/2022/01/Izjestavanje-o-migracijama-BiH-rev5.pdf> , pristupljeno 16.04.2024.

- o UNICEF (2023). Number of displaced children reaches new high of 43.3 million. Dostupno na: [Number of displaced children reaches new high of 43.3 million \(unicef.org\)](https://www.unicef.org/press-releases/number-displaced-children-reaches-new-high-43.3-million), pristupljeno 03.04.2024.
- o WHO, Mental health of refugees and migrants: risk and protective factors and access to care (2023). Switzerland, dostupno na: [9789240081840-eng.pdf \(who.int\)](https://www.who.int/publications/m/item/9789240081840-eng), pristupljeno 03.04.2024.
- o Zloković, J., Vrcelj, S., (2006). Savjeti u self literaturi. *Pedagogijska istraživanja*. 3 (2), 171-180.